

Capitolul I. Noțiuni introductive despre drept^[1]

Notă

Întrucât prezentul curs se adresează studenților de la specializarea Relații Internaționale și Studii Europene și întrucât aceștia nu au în planul de învățământ o materie care să studieze noțiuni generale și elementare despre drept, am apreciat că este în beneficiul studenților să dedic acest capitol unor succinte noțiuni introductive despre fenomenul juridic.

Secțiunea 1. Originea dreptului. Evoluție istorică

Originea dreptului se regăsește în cele mai vechi timpuri ale apariției și dezvoltării colectivităților umane, atunci când practicile și regulile se îmbinau cu tradiția și obișnuința, iar acestea din urmă guvernau relațiile de înțelegere sau de luptă dintre triburi. De aici, valabilitatea foarte cunoscutului adagiu latin: „*Ubi societas, ibi jus*”.

Dreptul este oare un fenomen spontan ce se naște din reunirea oamenilor în grupuri și care se impune de la sine oricărei vieți sociale sau nu este decât un ansamblu de reguli impuse de puterea publică membrilor unei societăți și menit să organizeze raporturile dintre aceștia^[2]?

Dreptul a apărut și s-a dezvoltat ca o necesitate absolută a speciei umane și este încărcat de pragmatism social. Definirea dreptului este o misiune dificilă, greu de îndeplinit, pentru că prin drept înțelegem deopotrivă dreptul obiectiv și dreptul subiectiv^[3].

[1] A se vedea pe larg M. NIEMESCH, *Teoria Generală a Dreptului*, ed. a 2-a, revizuită și adăugită, Ed. Hamangiu, București, 2016, pp. 1-23.

[2] M.-L. HRESTIC, în cursul colectiv, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Prouniversitaria, București, 2016, p. 122.

[3] M. NIEMESCH, *Izvoarele dreptului internațional și ale dreptului Uniunii Europene din perspectiva Teoriei Generale a Dreptului*, Ed. Hamangiu, București, 2010, p. 2.

Fundamentele dreptului se identifică cu toate rădăcinile sale. Ele determină la fel de bine însăși *definiția sa*, cât și diversele concepții pe care le putem avea despre acesta, *sursele* formale din care ia naștere dreptul obiectiv, ca și *principiile generale* care încadrează dezvoltarea sa, îi domină conținutul și îi inspiră evoluția^[1].

Ordinea socială rezultată din sistemul activităților omenești dă naștere treptat regulilor normative^[2].

Omul este o ființă socială și simte nevoia de a trăi într-o comunitate, acolo unde se poate dezvolta, înmulți și șlefui. Societatea presupune însă organizare și orice sistem organizatoric presupune și reguli. Pentru ca societatea umană să funcționeze este nevoie de reguli de conduită. Aceste reguli reprezintă o necesitate și ele răspund trebuințelor oamenilor. În acest sens, G.W.F. Hegel arăta despre drept că „deși el decurge din concept, totuși el nu trece în existență decât fiindcă răspunde trebuințelor”^[3].

În cadrul primelor comunități, oamenii se supuneau unor comanda-mente. În decursul timpului, anumite reguli și practici folosite în mod îndelungat și constant capătă forma unor norme obligatorii. Aceste norme aveau mai mult o aplicabilitate locală, iar izvorul din care țâșneau aceste comandamente erau religia și morala. Desigur, și atunci, în caz de nerespectare a normelor tribale, cel vinovat urma să răspundă.

Totodată, din cele mai vechi timpuri, oamenii au achiesat la ideea unei forțe de constrângere, de natură a impune norma obligatorie și necesară. Triburile, din cele mai vechi timpuri, aveau organe de conducere: sfatul bătrânilor, sfatul înțelepților. Aceste organisme puteau fi considerate pe plan local ca adevărate forțe juridico-administrative, menite a organiza, a impune reguli, a veghea aplicarea și respectarea lor și a dispune măsuri coercitive, în caz de nerespectare^[4].

Întrebarea care se pune este aceea de a ști dacă dreptul este indisolubil legat de societate de la primele sale forme primitive de organiza-re sau, dimpotrivă, dacă dreptul apare ca și statul, doar la un anumit

[1] M.-L. HRESTIC, *op. cit.*, p. 123.

[2] I. HUMĂ, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Fundației Academice Danubius, Galați, 2000, p. 12.

[3] G.W.F. HEGEL, *Principiile filosofiei dreptului*, Ed. IRI, București, 1996, p. 207.

[4] M. NIEMESCH, *op. cit.*, p. 3.

moment al evoluției istorice a omului. Răspunsul la întrebare este legat de modul în care este conceput dreptul: este el doar apanajul statului sau, în general, orice grup social este capabil să formuleze reguli juridice? Există, pe de altă parte, un drept natural, ideal, anterior fiecărei reguli pozitive și care este neschimbat în esența sa^[1]?

Străvechile norme de conviețuire socială erau inspirate din/și guvernate de morală, echitate, dreptate, dar apariția acestora are la bază voința omului. Mai exact, voința generală și interesul comun al societății^[2].

G.W.F. Hegel arată că, la baza caracterului colectiv al legilor stă și înțelegerea, pe care o descrie foarte frumos în felul următor: „Soarele și planetele au și ele legile lor, dar ele nu le cunosc... numai trecând prin disciplina înțelegerii ele devin capabile de universalitate”^[3].

În analizarea evoluției istorice a dreptului vom avea în vedere și modul în care erau organizate primele comunități umane. Studiile de specialitate ne precizează faptul că oamenii trăiau la începuturi în mici comunități compuse din mai multe familii. Grupurile organizate supraviețuiau împreună prin diviziunea muncii care asigura procurarea hranei, bărbații se ocupau cu vânatoarea, iar femeile culegeau fructe și plante, ocupându-se și de creșterea copiilor.

Cetele de oameni din epoca primitivă se formau din nevoia de înțajutorare și supraviețuire într-un mediu extrem de ostil. Ceata primitivă nu reprezenta din punctul de vedere al omului modern o formă socială de organizare. Oamenii primitivi nu aveau norme sociale de conduită, ei se ghidau după anumite tabuuri, reguli tribale de interdicție și cu caracter punitiv.

Odată cu evoluția omului primitiv, pe fondul descoperirii focului, concomitent cu domesticirea animalelor și a cultivării pământului apar și primele comunități umane stabile, organizate în ginți. „Răzbunarea sângelui” ca formă punitivă este înlocuită treptat cu izgonirea din cadrul ginții.

După cum arăta profesorul Nicolae Popa^[4], ginta a fost forma universală de organizare a societății primitive. Ea s-a caracterizat

[1] N. POPA, *Teoria generală a dreptului*, ed. a 4-a, Ed. C.H. Beck, București, 2012, p. 32.

[2] J.J. ROUSSEAU, *Contractul social*, Ed. Științifică, București, 1957, p. 101.

[3] G.W.F. HEGEL, *op. cit.*, p. 209.

[4] N. POPA, *op. cit.*, p. 34.

printr-o diviziune naturală a muncii (după sex și vârstă) și prin domnia obiceiului. Democrația gentilică însemna proprietatea comună asupra pământului, lipsa unei forțe exterioare de constrângere (ca prerogativă social-organizată a unei părți a societății), o putere socială ce aparținea întregii colectivități.

Inițial, ginta a avut un caracter matriarhal, viața și existența bărbaților în cadrul acestei forme de organizare, fiind afectată de activitățile riscante (vânătoare) într-un mediu extrem de ostil și cu mijloace rudimentare și adesea ineficace. Odată cu dezvoltarea agriculturii, a comerțului, a meșteșugurilor, rolul bărbatului în cadrul ginții a sporit, astfel încât oamenii au trecut la ginta patriarhală.

Norme de conduită ale epocii primitive nu pot fi considerate norme juridice în sensul dreptului modern, ci doar norme obștești cu caracter obișnuielnic și care cuprindeau prescripții comportamentale, morale, religioase și sancționatoare (când era cazul).

Dreptul s-a născut în Orientul antic și tot acolo au apărut și primele colecții de norme juridice. Egiptul antic și Mesopotamia (Babilonul) reprezintă cel mai vechi centru al civilizației umane.

Babilonul, cetate-stat, a apărut și s-a dezvoltat pe cursul inferior al fluviului Eufrat. Cel mai de seamă rege al Babilonului a fost Hammurabi. Acesta a fost nu numai un mare legiuitor, dar și un foarte bun organizator și administrator, fapt relevat de vasta sa corespondență.

Codul de legi al lui Hammurabi conținea un număr de 282 de articole și avea un caracter laic. Această colecție de legi nu avea nimic în comun cu noțiunile de logică juridică modernă. De asemenea, acest cod nu prezintă elemente de sistematizare, astfel încât, din punctul de vedere al codificării actuale se poate considera ca inacceptabil ca, după un șir de articole ce reglementează procedura de judecată, să avem de-a face cu reglementarea furtului.

Este esențial însă faptul că această colecție de legi a avut capacitatea de a se preocupa de reglementarea unor domenii destul de vaste și foarte importante ale vieții sociale cum sunt: proprietatea funciară, arenda și modul de exploatare a livezilor și grădinilor, comerțul, contractul de depozit și camăta. De asemenea, se constată că o importanță deosebită a fost acordată și legiferărilor ce se referă la familie și, nu în ultimul rând, raportate la specificul acelor vremuri, Codul lui Hammurabi a reglementat și sclavia, pedepsele ce vor fi aplicate în cazul furtului de sclavi și al tăinuirii furtului de sclavi etc.

După cum am precizat deja, Codul lui Hammurabi este o colecție de legi laice care, așa cum arată profesorul Vladimir Hanga, diferă de multe legiuri ale epocii antice și medievale, ca de pildă cele iudaice sau islamice, în care elementele religioase predomină.

În Epilogul Codului, Hammurabi se declară rege desăvârșit și arată că legislația să reprezintă „norme juridice de echitate”^[1].

Astfel cum în mod întemeiat rețin autorii C. Voicu și A.C. Voicu, Codul lui Hammurabi reprezintă pentru civilizația umană un document de o excepțională valoare documentară, sub aspect juridic, al legislației epocii respective^[2].

Secțiunea a 2-a. Importanța și necesitatea studierii dreptului

Fenomenul dreptului este o creație a societății, aflată în slujba societății prin care se asigură reguli de conduită, statuând drepturi și obligații pentru subiecții de drept.

Totuși, orice regulă generală are ca vocație faptul că se individualizează, deoarece, dacă este „generală în enunțul său abstract, ea este în mod necesar individuală în aplicarea sa” la persoane determinate^[3].

Dreptul apără și promovează valorile sociale în orice stat de drept ca o garanție a respectării drepturilor individului. Dreptul modern are un profund caracter normativ, el trebuie să fie dinamic și apt să răspundă la nevoia socială cu promptitudine. În același sens, într-un articol recent apărut se reține în mod just faptul că „legea nu există și nu se dezvoltă în mod abstract, ci se află într-o legătură indisolubilă cu societatea care o influențează în funcție de propriile cerințe”^[4].

Omul este o ființă socială (*zoon politikon*), iar dreptul este făurit în strânsă legătură cu această caracteristică umană. După cum subliniază profesorul Ioan Humă, „cunoașterea normelor de drept și, pe un plan

[1] M. NIEMESCH, *op. cit.*, pp. 19-20.

[2] C. VOICU, A.C. VOICU, *Teoria generală a dreptului*, ed. revizuită și actualizată, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 38.

[3] M.-L. HRESTIC, *op. cit.*, p. 125.

[4] O.C. NIEMESCH, *Evoluția unor instituții juridice de la practica judecătorească la reglementarea în noul Cod civil, în Rolul Europei într-o societate polarizată*, Ed. Hamangiu, București, 2014, p. 691.

mai cuprinzător, a fenomenului juridic este și trebuie să fie mai mult decât reflectarea ca atare a fenomenalității juridice în conștiința insului, apropierea pur gnoseologică; poți astfel cunoaște dreptul și totuși să înfăptuiești non dreptul! Din perspectiva comportamentului uman dezirabil, cunoașterea autentică a dreptului este aceea care se continuă organic în acțiunea pozitivă de realizare a normativității juridice”^[1].

Marele cărturar român de talie europeană Dimitrie Cantemir spunea „legile sunt matca și mama noastră”. Prin acest adagiu se ilustrează foarte bine ideea că fiecare cetățean trebuie să studieze dreptul, trebuie să aibă noțiuni de bază cu privire la fenomenul juridic, pentru că numai așa individul poate să fie un bun element social care înțelege și respectă valorile umane recunoscute și apărute de societate.

Secțiunea a 3-a. Conceptul de drept și accepțiunile noțiunii

Studiul dreptului impune analizarea noțiunii de drept. Cuvântul „drept” este folosit în mai multe accepțiuni; el își are originea în cuvântul latin „*directus*”, evocând sensul: direct, rectiliniu. Corespondentul latin al cuvântului drept este „*jus*”, având sensurile: drept, lege etc.

În alte limbi de circulație internațională cuvântul drept apare sub alte denumiri, cum ar fi: *droit* la francezi, *right* sau *law* la englezi, *recht* la germani, *derecho* la spanioli.

Dacă admitem că dreptul nu este decât expresia voinței colective a unei societăți, această voință, oricare ar fi modurile sale de exprimare, este singura sursă de drept veritabilă^[2].

Conceptul de drept are în limba română următoarele trei înțelesuri: a) drept obiectiv, a cărui definiție este greu de dat deoarece i se atribuie diferite semnificații. Se poate porni de la definiția dreptului obiectiv ca ansamblul normelor de conduită care guvernează într-o societate organizată raporturile sociale și a căror respectare este asigurată, dacă este necesar, de constrângerea publică; b) știința care are ca obiect acest ansamblu de norme de conduită; c) drept subiectiv ca prerogativă,

^[1] I. HUMĂ, *op. cit.*, p. 5.

^[2] M.-L. HRESTIC, *op. cit.*, p. 126.

ca facultate de a avea o anumită conduită și de a pretinde o anumită conduită din partea celorlalți^[1].

Încercând să aprofundăm noțiunea de drept obiectiv, vom arăta că acesta conține norme de drept cu caracter obligațional, având ca destinatari toate subiectele de drept. De aici rezultă și caracterul general și impersonal al regulilor sociale de conduită ce alcătuiesc dreptul obiectiv. Vom preciza că, deși există norme de drept ce se adresează doar anumitor categorii de oameni (pensionari, militari etc.), după cum vom vedea mai departe în prezentul curs, această situație de fapt nu înlătură caracterul general și impersonal al normei juridice.

Prin drept subiectiv înțelegem posibilitatea subiectului de drept de a pretinde unui terț să dea, să facă sau să nu facă ceva. Cu alte cuvinte, subiectul de drept apelând la normele juridice poate să-și apere un interes legal sau să-și valorifice un drept consacrat în contradictoriu cu un terț. De pildă, A, care a vândut lui B o suprafață de teren, poate pretinde prețul tranzacției sau X, care a plătit la autoritățile de stat impozitul pe clădirea aflată în proprietatea sa, este îndrituit să pretindă și să primească dovada achitării sumei aferente.

Între drepturile subiective există o strânsă legătură cu caracter condițional și nu numai, în sensul că dreptul subiectiv se poate exercita doar în măsura în care este recunoscut de dreptul obiectiv. Pe de altă parte, după cum arăta profesorul Nicolae Popa^[2], în unele limbi există cuvinte deosebite pentru cele două accepțiuni ale noțiunii de drept, spre exemplu în engleză *law* desemnează dreptul obiectiv, iar *right* dreptul subiectiv; în germană, deși de largă utilizare este termenul *recht*, uneori pentru dreptul subiectiv se folosește termenul *berechtigung*. În franceză, de obicei dreptul obiectiv este redat notându-se cuvântul cu literă mare (*Droit*), iar dreptul subiectiv cu literă mică (*droit*) sau la plural (*droits*). În vorbirea curentă, nespecializată, oamenii au în vedere în special sensul de drept ca un drept subiectiv (dreptul de vot, dreptul la concediu etc.).

O componentă extrem de importantă a dreptului obiectiv o reprezintă dreptul pozitiv, adică dreptul actual, dreptul în vigoare conținând normele ce se aplică de îndată. Dreptul pozitiv este obligatoriu, orice încălcare a normelor sale se sancționează de autoritatea statală în vederea restabilirii

[1] S. POPESCU, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Lumina Lex, București, 2000, p. 10.

[2] N. POPA, *op. cit.*, p. 31.

ordinii sociale. Corelația dintre drept obiectiv și drept subiectiv reprezintă corelația dintre necesitatea socială (nevoia de a reglementa fiecare domeniu al vieții) și libertatea individuală (posibilitatea individului de a-și valorifica drepturile consacrate în limitele și spiritul normei juridice).

Sensurile noțiunii de drept mai pot fi privite și ca:

- drept național, adică ansamblul de norme juridice și instituții ce compun dreptul obiectiv și pozitiv al unui stat (dreptul românesc, dreptul englez);
- dreptul internațional, adică totalitatea normelor juridice create de state pe baza acordului lor de voință, exprimat în forme juridice specifice, pentru a reglementa raporturile dintre ele privind pacea, securitatea și cooperarea internațională, norme a căror aplicare este realizată prin respectarea de bunăvoie, iar, în caz de necesitate, prin sancțiunea individuală sau colectivă a statelor^[1].

Cuvântul drept mai este asociat ca adjectiv în aprecierea de natură morală (de exemplu: om drept, acțiune dreaptă, pedeapsă dreaptă etc.). În afara termenului de „drept” se întrebuițează și termenul de „juridic”^[2].

Secțiunea a 4-a. Tipologia dreptului și sistemul de drept

Fenomenul juridic este extrem de complex și aflat într-o continuă evoluție. Influențele principale vin din sectorul economic și politic.

Dreptul ca știință socială nu este static. Normele juridice și instituțiile de drept nu sunt permanente. Istoria dreptului demonstrează existența unor tipuri de drept diverse atât din punct de vedere istoric, dar și geografic cu puternice influențe socio-politice. Metoda tipologică de studiere a dreptului vizează diferențele dintre sistemele de drept, cât și elementele comune.

Sistemele de drept aparțin de diverse culturi juridice care formează din punctul de vedere al dreptului comparat: „familia de drept”. Familia de drept grupează, conține sisteme juridice naționale ordonate din prisma trăsăturilor comune ale acestora.

[1] GH. MOCA, *Drept internațional public*, Ed. Era, București, 1999, p. 57.

[2] N. POPA, *op. cit.*, p. 31.

Doctrina română clasifică familia de drept în:

- a) Marele sistem de drept romano-germanic;
- b) Marele sistem de drept anglo-saxon;
- c) Sistemele juridice și religioase tradiționale.

a. Marele sistem de drept romano-germanic cuprinde sistemul francez, sistemul germanic, sistemul scandinav.

Sistemul juridic francez are ca moment de referință elaborarea și adoptarea în 1804 a Codului civil despre care însuși Napoleon Bonaparte, sub a cărui autoritate s-a elaborat, spunea că va trăi etern.

Răspunzând la întrebarea în ce constă superioritatea incontestabilă a Codului civil față de reglementările anterioare, autorii C. Voicu și A.C. Voicu arată^[1] după cum urmează:

- el este expresia juridică a victoriei relațiilor economice de piață față de relațiile feudale;
- el consacră în forma juridică solemnă principiile de libertate, egalitate și fraternitate, proclamate de Revoluția franceză de la 1789;
- în privința proprietății, Codul consfințește abolirea regimului feudal și consacră principiul liberei circulații a pământurilor;
- Codul se bazează pe proprietatea privată și pe principiul consensualismului. În Codul civil, 1766 de articole sunt consacrate dreptului de proprietate.

Sistemul de drept francez este răspândit în țări precum: Franța, România, Belgia, Spania, Portugalia, Bulgaria.

Sistemul juridic german, la fel ca și cel francez, se inspiră din dreptul roman, între cele două mari sisteme existând foarte multe asemănări.

Codul civil german de la 1900 modifică sistemul de drept civil pe o cale care a compromis serios unitatea familiei romano-germanice^[2].

Sistemul de drept scandinav se aplică în: Suedia, Finlanda, Norvegia, Islanda, Danemarca. Aceste țări au o strânsă istorie comună. Legislația lor este reprezentată de o îngemănare între drept cutumiar și drept roman.

[1] C. VOICU, A.C. VOICU, *op. cit.*, p. 63.

[2] N. POPA, *op. cit.*, p. 60.

Acest sistem de drept se mai caracterizează și prin inexistența regulii precedentului judiciar. Începând cu secolul XX, țările scandinave și nordice au declanșat un proces de modernizare a sistemului de drept, preluând și adoptând o serie de norme și instituții ale dreptului continental de sorginte romano-germanică.

b. Familia dreptului anglo-saxon își are originea în Anglia și se aplică în țări precum: Anglia, SUA (cu excepția statului Louisiana), Noua Zeelandă, Australia.

El se compune din:

- *Common law*, alcătuit din reguli stabilite prin hotărâri judecătorești. Aceste hotărâri devin obligatorii pentru instanțele inferioare;
- *Equity*, reprezentând principiile justiției, un ansamblu de norme ce completează și revizuiesc *common law*;
- *Statutory law*, reprezentând drept scris, provenind din acte ce emană de la parlament, legi a căror aplicare rămâne sub controlul puterii judecătorești.

Sistemul „*common law*” se întinde, dincolo de dreptul englez, practic la toate țările de limbă engleză și joacă un rol important în toate țările care au fost sau mai sunt încă asociate, din punct de vedere politic, Angliei. La ora actuală, „*statute law*” ocupă în toate sistemele de drept anglo-saxone un loc comparabil cu cel al „*common law*”^[1].

c. Sistemele juridice și religioase tradiționale

Aceste sisteme sunt creații foarte vechi ale societății umane, de inspirație moral-religioasă, neputând fi așezate în tiparele moderne de clasificare. După cum se arată în doctrina recentă^[2], sistemele juridice și religioase tradiționale se caracterizează prin:

- de cele mai multe ori, sistemele tradiționale sunt incomplete, ele cuprinzând doar reglementări ce vizează interesul religios (persoane, familia, succesiuni);
- unele dintre aceste sisteme (cum este cazul celor din Irak, Egipt, Siria, Algeria) sunt completate de o legislație modernă care

[1] M.-L. HRESTIC, *op. cit.*, p. 133.

[2] M. BĂDESCU, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Sitech, Craiova, 2013, p. 71.